

EL CONSTITUCIONALISME CATALÀ EN UNA PERSPECTIVA EUROPEA: CONCEPTES I TRAJECTÒRIES, SEGLES XV-XVIII

Joan Pau Rubiés

L'existència d'un debat historiogràfic sobre el sistema constitucional pactista català abolit per Felip de Borbó el 1714, i en concret sobre el seu sentit històric, modern i parlamentari o bé anacrònic i feudalitzant, respon a raons que van molt més enllà de l'interès «local» de la qüestió. Per començar, l'entossudiment dels sectors més representatius de la nació catalana a defensar el seu sistema legal com un sistema de llibertats alhora estamentals i col·lectives va tenir un impacte directe no gens menyspreable en la política internacional del segle XVII: va ajudar a enfonsar el sistema imperial hispànic durant la Guerra dels Trenta Anys, facilitant l'emergència de l'hegemonia francesa a Europa, i posteriorment va afeblir la possibilitat d'una perpetuació de l'hegemonia continental de la mateixa França, en donar un suport sostingut a la candidatura austriacista dins de la Península Ibèrica durant la Guerra de Successió. Tot i que la defensa del sistema constitucional propi no fou l'únic factor en cap de les dues confrontacions, sí que va esdevenir cabdal en orientar els horitzons polítics de les elits arrelades al país –la oligarquia urbana i la petita i mitjana noblesa– cap a direccions força arriscades (en tots aquests casos els catalans podríem dir que van sortir escaldats). Ara bé, més enllà d'aquest impacte directe en la política internacional del segle XVII hi ha una altra qüestió sobre aquest sistema constitucional que exigeix l'adopció d'una perspectiva europea: fins a quin punt és comparable amb d'altres sistemes de caire representatiu o fins i tot republicà de l'època moderna?

Òbviament el «cas català» és paral·lel al dels altres territoris peninsulars de la Corona d'Aragó –Aragó i València–, però cal anar més enllà en les comparacions. No es tracta senzillament de fer classificacions, sinó de defugir un paradigma excepcionalista per a resoldre una qüestió interpretativa fonamental per a tot el conjunt europeu, l'existència de diversos models de formació de l'estat modern.¹ Més concretament, el cas català, estudiat al costat d'altres exemples ben triats, ens pot ajudar a re-situar i re-definir les opcions absolutista i parlamentària d'evolució de l'estat modern. En el fons, el que vull suggerir és que no hi ha necessàriament un model únic per a l'Europa moderna, un que fóra definit per

---

1. La problemàtica excepcionalista de l'exemple català fou plantejada per John Elliott a «Catalunya dins d'una Europa de monarquies compostes», *Tercer Congrés d'Història Moderna de Catalunya* (en endavant TCHMC), a *Pedralbes*, 13-I (1993), p. 11-23.

l'exemple paradigmàtic de la Monarquia francesa, i que s'interpretaria a través d'una evolució lineal de caire centralitzador i racionalitzador que aniria de la monarquia feudal a l'estat absolut i després, a través d'una revolució del tercer estat, a l'estat modern. Ben al contrari, l'exemple francès es podria estudiar també com una excepció, certament importantíssima en l'evolució global dels estats Europeus, però no pas del tot determinant per a la resta.

Per això, penso proposar aquí un model plural dins el qual el cas català i de la Corona d'Aragó no apareixen pre-determinats en funció d'una lògica històrica rígida. Certament, les comparacions amb d'altres exemples europeus poden fer-se servir per a mantenir la idea de que als segles XVI, XVII i XVIII hi havia tot un conjunt de sistemes legals i institucionals, d'origen feudal i de caire regional, que tard o d'hora van ser sotmesos a una pressió fiscal i militar de caire centralitzador, de tal manera que en general el principi del poder monàrquic absolut va triomfar. De Catalunya i Aragó a Bohèmia i Brandenburg, passant per Sicília, el Flandes Espanyol, Béarn, la Bretanya, la Provença, Savoia i Escòcia, es multipliquen els exemples de sistemes regionals-nacionals d'autogovern urbà i aristocràtic (amb èmfasis socials diversos) que foren sotmesos a una pressió monàrquica sovint fatal. En alguns casos, notablement el de Polònia, el reforçament de les llibertats aristocràtiques va conduir al progressiu col·lapse de l'estat. En general, el període entre 1590 i 1721 sembla haver estat decisiu per a l'erosió d'aquests sistemes de «lliberts». Però al costat de tots aquests exemples de feblesa constitucionalista també podem argumentar que sense la persistència de les institucions de caire parlamentari i republicà, com a exemples complexos però ben vius a Anglaterra i Holanda, no hauríem tingut ni il·lustració, ni revolució, ni modernitat a la mateixa França. Per tant, en la mesura en què hi hagué un procés europeu de formació de l'estat modern, aquest no es defineix pel triomf del paradigma universal de la monarquia absoluta, sinó pel seu fracàs eventual a la fi d'un llarg camí ple d'alternatives i particularitats. Aquestes alternatives i aquestes particularitats sorgeixen localment al llarg de tota l'època moderna i defineixen moments de crisi política, sovint sota la pressió combinada de les guerres i de les idees. L'exemple català —l'exemple d'un model fallit per raons concretes— mereix, en conclusió, una comparació seriosa que tingui en compte tres nivells d'anàlisi: els models institucionals, els debats teòrics i l'evolució històrica del país.

L'anàlisi del sistema pactista s'ha realitzat tradicionalment a partir de dues posicions interpretatives: l'una, que potser caldria definir com a tesi «catalanista» o més generalment «aragonesista», ha volgut veure en el sistema d'autogovern local, les Corts i la Diputació General, una mena de liberalisme democràtic en estat embrionari, i en la retòrica contractualista un principi polític en el fons republicà. L'altra interpretació es pot definir com a «centralista» i ha definit el pactisme com un obstacle oligàrquic a les necessitats de l'estat modern. Segons aquest model, la retòrica constitucionalista no seria més que la maniobra d'una elit provincial i corrupta per a defensar interessos purament estamentals, i la possibilitat d'una llibertat genuïnament republicana exigiria la formació prèvia d'un concepte d'estat sobirà absolut. D'aquesta manera, paradoxalment, la centralització de les funcions polítiques de l'estat al voltant de la monarquia seria un pas previ per al desenvolupament, a través d'una revolució burgesa d'estil francès, d'un principi d'igualtat política verament constitucional. En contra de les falses «constitucions» i «llibertats» oligàrquiques, en realitat un conglomerat feudal de caire anacrònic i sense vera capacitat executiva, sorgiria una constitució racionalment debatuda en base a una idea no-privilegiada de la ciutadania política. No hi hauria continuïtat entre el constitucionalisme pactista, en el fons un mer apèndix oligàrquic i provincialista del cos estatal monàrquic, i el republicanisme modern, que efectivament trasllada la sobirania del rei a la nació.

Tots dos models creen problemes, i la meua finalitat en comparar Catalunya i d'altres exemples europeus serà desfer aquesta simple contraposició interpretativa amb una anàlisi més acurada dels llenguatges polítics de l'època moderna. Penso que no resulta difícil establir que, per un costat, les idees d'estat, nació, llibertat, constitució i monarquia de la tradició

pactista catalana no són del tot assimilables a les idees equivalents del segle XIX, i que certament el constitucionalisme català reflectia una estructura oligàrquica del poder. Tampoc no resulta difícil demostrar que el llenguatge polític de la revolució del 1789 no va néixer del no-res, que depenia d'unes tradicions anteriors molt sovint equiparables al llenguatge polític que trobem a la Corona d'Aragó, que el sistema pactista no només assegurava interessos oligàrquics, sinó que també podia adquirir un significat col·lectiu, i que la ruta francesa de l'absolutisme monàrquic no portava inequívocament i per ella mateixa als valors del liberalisme modern. Entre les dues interpretacions, per tant, cal cercar un tercer model, un que tingui en compte l'existència de llenguatges teòrics complexos –com ara la idea del govern mixt– i també la interacció entre diverses trajectòries a Europa, doncs em sembla que és essencial entendre que en cap cas no es pot parlar d'una dinàmica purament interna de formació de l'estat. Això implica l'adopció de dos principis metodològics: l'un, que cal relacionar l'anàlisi del pensament polític amb l'estudi de la praxi política, a partir de contextualitzacions acurades, i l'altre, que el pensament polític és, com la societat, fluid, de manera que no valen models estàtics del pactisme català o de l'absolutisme monàrquic. No es tracta, per tant, simplement d'identificar una visió política catalana pactista, sinó de definir també línies de desenvolupament i detectar mancances o tabús teòrics, analitzant les seves conseqüències en els moments clau de la història del país.

La Guerra dels Segadors és un exemple paradigmàtic. Des del punt de vista constitucional, i sense entrar ara en l'aspecte social del problema dels allotjaments, seria possible interpretar la doble derrota de la revolta –davant Espanya pel que fa al Principat, i davant França per que fa al Rosselló– com una conseqüència de la manca de veritables aspiracions republicanes de les elits, que les abocarien a un moviment purament defensiu. Els resultats serien limitats però no menyspreables: el sistema constitucional va sobreviure al Principat, si bé no intacte, ja que el rei va adquirir el control de les insaculacions.² La política centralitzadora de la cort es va apaivagar, i l'opció francesa, que no era històricament l'opció natural de la Corona d'Aragó, va quedar descartada. De fet, no havia estat més que una opció desesperada. Ara bé, no hi ha dubte que els factors de caire geoestratègic i de política internacional possiblement van tenir un pes més decisiu en aquest resultat que no pas la visió política de les elits catalanes, o el caràcter limitat dels seus recursos institucionals. Quin va ser, per tant, el pes estricte del pensament polític «constitucionalista», i concretament de les seves limitacions a l'hora de projectar una «maduració estatal» òbviament exigida per les circumstàncies, en el que fou per altra banda un fracàs militar? Podríem suggerir que no va ser pas el caràcter necessàriament anacrònic del sistema constitucional català allò que feia de la revolta un moviment abocat al fracàs, sinó que factors externs a la voluntat política de la societat catalana van tenir tal pes que ni tan sols un hipotètic lideratge republicà de gran habilitat no hauria pogut fer-hi res.³ Certament, la societat catalana estava dividida, social i territorialment, però encara més dividits estaven els Països Baixos durant la seva revolta contra Felip II, i tot i així al nord es va consolidar una república neerlandesa protestant. Penso, per tant, que cal sospesar amb cura les condicions històriques en que es va desenvolupar el «model polític català» abans d'emetre un judici sobre quin fou el seu potencial republicà.

El cas dels Països Baixos, marcat fatalment per la seva revolta, és el més interessant a l'hora d'establir comparacions entre la Corona d'Aragó i models externs.⁴ No hi ha dubte de que ens trobem davant de dos exemples de constitucionalisme localista medieval, ambdós en països situats estratègicament en el sistema comercial europeu, on les ciutats més desenvo-

2. Tal com va insistir Fernando Sánchez Marcos a *Catalunya y el gobierno central tras la guerra de los segadores (1652-1679)* (Barcelona, 1983).

3. Independentment d'aquesta constatació, els orígens ideològics de la revolta, o potser caldria dir més específicament les seves pre-condicions ideològiques, estan rebent finalment l'atenció que mereixen. Veure especialment Joan-Lluís Palos, «Les idees i la revolució catalana de 1640» (en premsa a *Manuscrits*, n. 17, així com el treball monogràfic d'Antoni Simon Tarrés (en premsa).

4. Per la revolta veure Geoffrey Parker, *The Dutch Revolt* (1977; 2a. ed. Harmondsworth, 1985) i Pieter Geyl, *The Revolt of the Netherlands, 1559-1609* (1932; 2a. ed. Londres, 1956).

lupades econòmicament havien adquirit gran autonomia fiscal i política, i on durant l'edat mitjana el principi monàrquic havia hagut de reconèixer límits formals de caire legal i institucional. Potser també es podria pensar en l'estructura confederal dels Països Baixos, de fet ampliada i consolidada per Carles V (en quant a Duc de Borgonya) amb la pragmàtica sanció de 1549 que unia les disset províncies, com a quelcom equivalent a la Corona d'Aragó, conjunt territorial «unit» perpètuament per privilegi de Jaume II el 1319, i que el mateix Carles V havia heretat del seu avi Ferran.

Però per molt suggerents que resultin aquests paral·lelismes, que ajuden a entendre la similitud estructural de les tensions provincials que els dos conjunts van sofrir dins el conjunt d'una Monarquia Hispànica multi-nacional durant el segle XVI, en analitzar les revoltes modernes que tanta importància van tenir en la definició del destí de cada un d'aquests territoris apareixen diferències importants. Així a les províncies unides del nord, la constitució de les quals hom pot relacionar amb el tractat d'Utrecht de l'any 1579, es va plantejar explícitament que la sobirania pertanyia a les assemblees provincials i s'exercia a través d'un òrgan confederal pre-existent, els Estats Generals, si bé cal remarcar que el principi monàrquic no fou sempre negat del tot. De fet, la sobirania republicana dels estats generals es va consolidar més aviat per manca d'alternatives, havent fet fallida diversos intents posteriors a l'acte d'abjuració de Felip II l'any 1581 per a adoptar un nou príncep.⁵ La història de com primerament el duc d'Anjou, després Leicester com a capità general enviat per Isabel d'Anglaterra, i finalment els successius *stadtholders* de la casa d'Orange es van anar trobant amb dificultats per a definir el seu paper constitucional és molt complexa, i ara no m'hi puc entretenir. Fos com fos, el fet és que al llarg d'aquest procés van sorgir formulacions explícites del principi republicà en quant a principi contrari a la idea monàrquica (insisteixo que el principi republicà el trobem sovint també *associat* al principi monàrquic). En contrast, a la Catalunya del 1640 la idea republicana anti-monàrquica apareix de manera fugissera, durant una setmana i només per a marcar la transició de la sobirania de Felip IV de Castella a la de Lluís XIII de França.

No acaben aquí les diferències, òbviament. Un factor aglutinant de la revolta dels Països Baixos, i decisiu pel que fa a la progressiva definició de dues comunitats polítiques contraposades al nord i al sud, fou la religió protestant. A Catalunya, com a la resta de la Corona d'Aragó, totes les revoltes de l'època moderna presenten tal grau de catolicisme que la monarquia no té cap oportunitat d'acusar a ningú de ser un herege (Felip II ho va provar amb Antonio Pérez a Saragossa el 1591, però era una mentida tan òbvia que no li va funcionar). Finalment, també trobem a Holanda el desenvolupament durant la revolta d'un gran potencial econòmic i militar que no té equivalent en cap dels territoris de la Corona d'Aragó. Només a Catalunya hi va haver un renaixement econòmic, i no militar, consolidat amb posterioritat a la derrota del 1714.

El factor republicà, el factor protestant i el factor econòmic, són potser les claus de l'èxit de la revolta neerlandesa a les províncies del nord? O caldria dir que el desenvolupament d'un republicanisme neerlandès fou la conseqüència, més que no pas la causa, de l'èxit de la revolta? Si prenem com a punt de partida les tradicions constitucionals medievals, les tradicions imperials medievals, i la xarxa territorial i institucional tal com eren el 1550, no hi ha cap raó decisiva per la qual el constitucionalisme de la Corona d'Aragó hagués d'esdevenir un anacronisme i en canvi el dels Països Baixos donés lloc una república pròspera. El resultat no estava pre-determinat per cap tradició, sinó que va dependre d'un procés complex. És cert que els Estats-Generals, com a òrgan representatiu de tipus confederal, van permetre una unió molt més efectiva entre les Províncies Unides que no pas les Corts generals de la Corona d'Aragó, que de fet es reunien per separat. En general, la manca d'unitat operativa entre els diversos territoris de la Corona d'Aragó va resultar fatal

5. Sobre l'ambigüetat constitucional d'aquests intents veure E.H. Kossman i A.F. Mellink (eds.) *Texts Concerning the Revolt of the Netherlands* (Cambridge, 1974), p. 32-50.

per al seu futur constitucional en moments de crisi política –la guerra de successió és l'única excepció, i encara només parcial, a aquesta tendència que de fet ja venia de l'edat mitjana. Des del punt de vista militar, aquesta manca d'unió implicava sobre tot que les potències estrangeres, França i Castella, demogràficament molt més poderoses, a llarg termini no podien deixar de guanyar qualsevol conflicte militar. Però tampoc no es pot dir que els Estats Generals dels Països Baixos funcionessin per ells mateixos com a generadors d'una idea republicana que transcendís el provincialisme i fes possible una acció conjunt. La tensió entre el principi provincial i el principi federal de fet no va desaparèixer mai, i els Estats Generals ni van ser capaços d'evitar la separació de les unions d'Utrecht i d'Arras, ni tampoc no van poder definir un poder republicà que estigués per sobre del poder provincial holandès (doncs Holanda era molt més rica que les altres províncies, i va insistir repetidament en què la sobirania provincial estava per sobre dels Estats Generals). Precisament aquesta tensió va condicionar al tot llarg del segle XVII el renaixement d'un partit Orangista quasi-monàrquic, que fou instrumentalitzat sovint pels sectors calvinistes més durs i per les províncies menys pròsperes per a afeblir el domini «republicà» de l'oligarquia comercial holandesa, de tarannà més pacífic i tolerant.⁶ De manera que no trobem en els Estats Generals i en la seva sobirania el principi institucional o ideològic que ens permeti de contraposar de manera nítida l'èxit republicà neerlandès a la decadència política de la Corona d'Aragó. Fou un avantatge, no una solució.

Allò que és clar és que el republicanisme holandès va evolucionar cap a posicions cada cop més radicals a partir d'unes bases teòriques gairebé idèntiques a les que trobem al darrera de la defensa del pactisme a la Catalunya del segle XVII. Prenem, per exemple, una de les formulacions més radicals de l'*Adreçament i apertura a l'establiment d'una pau general, bona i santa als Països Baixos*, un text escrit el 1576 per a convèncer als Estats Generals de les disset províncies que arribessin a un acord entre Catòlics i Protestants que permetés expel·lir a les tropes espanyoles, preludi de la pacificació de Gant del mateix any:

«Aquests Països Baixos (...) no han estat mai governats com una monarquia absoluta o un regne, on al senyor del país li hauria estat permès de portar els assumptes públics segons el seu plaer i voluntat, sense preocupar-se de les seves lleis i dels seus drets. Al contrari, el país sempre ha estat governat i administrat amb dret i justícia, amb una política civil racional o republicana, de manera que el senyor del país ha estat com un servidor dels seus drets, lleis i ordinaris, de fet com si fos el pare de la pàtria (...) El senyor ha de cuidar de les comunitats com un pastor, governant no segons li sembli millor, sinó seguint els preceptes dels drets, les llibertats, els privilegis i els costums antics d'aquestes comunitats, pels quals ell va jurar sacralment en arribar, i pels quals fou acceptat...»⁷

Comparem aquesta formulació amb una altra ben representativa del pactisme català, en la defensa que Joan Pere Fontanella féu de la necessitat que el rei jurés les constitucions abans de proveir un virrei l'any 1622:

«Las cosas del Principat de Cathalunya no se han de medir ni judicar conforme las de otros regnes y provincias, ahont los reys y senyors de aquellas són soberanos senyors ab tanta plenitud que fan y desfan lleys *ad libitum* y govanan com volen a sos vassalls y, després de aver fetes las lleys, no estan subjectes a ellas; perquè jatsia que realment lo comte de Barcelona (...) tingui potestat règia,

6. Per a l'evolució de la dinastia dels Orange, i la manera com van anar definint el paper dels *stadholders*, segueixo Herbcrt, H. Rowen *The Princes of Orange. The Stadholders in the Dutch republic* (Cambridge, 1988). Més generalment, per a una anàlisi global de l'evolució de la república veure el magnífic treball de Jonathan Israel, *The Dutch Republic. Its Rise, Greatness and Fall 1477-1806* (Oxford, 1995), especialment parts II i III.

7. Treball a partir de les versions angleses recollides per Martin van Gelderen, *The Dutch Revolt* (Cambridge Texts in the History of Political Thought, 1993).

imò és com un emperador en ella, ni reconeix en ella en ninguna manera superior (...) emperò realment en Cathalunya lo supremo poder y jurisdicció de la Província no té sa magestat a soles, sinó sa magestat y los tres brassos y staments de la Província, qui tenen poder absolut y supremo de fer y desfer les lleys y mudar la màchina y govern de la Província».⁸

Parlem de constitucionalisme català en virtut de l'ampli consens que existí al voltant d'aquest principi, segons el qual el poder del príncep no era absolut, i estava jurídicament limitat per unes constitucions aprovades a través d'una institució de caire representatiu, la Cort, i vigilada a través d'una altra, la Diputació permanent del general, que derivava de la primera. Notem que l'argument de Fontanella és estrictament jurídic –es remunta a autors com Mieres i Marquilles, i n'inclou de més recents com Oliba– sense entrar en la definició del sistema de govern català des d'un llenguatge aristotèlic o republicà. És a dir, apunta cap a la idea del govern mixt sense arribar a cap declaració republicana, com en canvi sí fa l'autor neerlandès. Però això no representa una limitació absoluta del pensament català: la base jurídica del pensament pactista fou només el punt de partida d'un procés d'elaboració teòrica marcat pel ritme dels esdeveniments, de manera que l'any 1640 diversos escriptors arribarien a formulacions més radicals sobre la subjecció del príncep a les lleis de la comunitat. L'aparició d'una expressió republicana revolucionària als Països Baixos ja el 1576 s'explica perquè s'ha arribat ja *en la pràctica* a un punt d'inflexió del procés de trencament constitucional. De fet, tal com ha notat Kossman, el republicanisme neerlandès va néixer de la necessitat de justificar legalment, pas a pas, els diversos actes que constituïren el llarg procés de la revolta, i va passar per la manipulació casuística del precedent jurídic sense l'elaboració d'una teoria constitucional coherent.⁹ Crec que la mateixa recepta és aplicable a la Catalunya de la Guerra dels segadors.

De manera que l'exemple català no és diferent del neerlandès pel que fa a aquesta fluidesa circumstancial: així com a partir de finals del segle XVI escriptors del Principat elaborarien el mite històric d'un condicionament original de la sobirania dels comtes de Barcelona, que es remuntaria a la supervivència d'una suposada llibertat original dels «espanyols» de Catalunya confirmada durant la constitució de la Marca Hispànica (una tesi documentada en base a privilegis Carolingis del segle IX), per a acabar defensant en un moment de trencament violent el caràcter electiu del títol de comte de Barcelona (com ho féu Martí Viladamor a la *Noticia Universal de Cataluña* el 1640), així mateix el pensament polític neerlandès va evolucionar al ritme dels esdeveniments, passant d'una mera crítica als abusos anti-constitucionals dels ministres de Felip II durant els anys 60 i 70, a la seva abjuració formal el 1581 com a tirà, culminant en la declaració per part dels Estats Provincials d'Holanda, per la ploma de François Vranck l'any 1587, que la sobirania era administrada, en nom del poble, pels Estats i no pel príncep. (Notem que aquest important document, paradoxalment motivat per la pressió anglesa més que no pas espanyola, defensava una sobirania provincial holandesa més que no pas federal de totes les províncies unides, i el seu caràcter representatiu era netament oligàrquic i corporatiu; en aquests punts el paral·lelisme amb la Corona d'Aragó no podia ser més gran).¹⁰ De fet, pel que fa a la república holandesa

8. Biblioteca de Catalunya, Fulls Bonsoms 12, f. 2. El text fou publicat en part per Jaume Subregués i Callicó, *El Pactisme a Catalunya* (Barcelona, 1982), p. 89-108. Ha estat comentat per Jesús Villanueva López a «Los orígenes Carolingios de Cataluña en la historiografía y el pensamiento político del siglo XVII», Tesi de Llicenciatura, Universitat Autònoma de Barcelona (1994), pp. 31-2, el qual n'aclara l'autoria en base a la polèmica amb Jeroni Pujades

9. Kossman i Mellink (eds.) *Texts*, p. 50. Veure també, del Kossman, «Dutch Republicanism», a *L'Età dei lumi: studi storici sul settecento Europeo in onore di Franco Venturi* (Nàpols, 1985), I, p. 455-86. Els treballs de Kossman són del tot fonamentals per a l'estudi del republicanisme en les seves diverses etapes. Veure però també martin van Geleren, *The Political Thought of the Dutch Revolt 1555-1590* (Cambridge, 1992).

10. François Vranck, «Short exposition of the right exercised from all old times by thye kingthoood, nobles and towns of Holland and Westvriesland for the maintenance of the liberties...of the country», a Martin van Gelderen (ed.) *The Duch Revolt* (Cambridge Texts in the History of Political Thought, 1993), p. 227-38. També a Kossman i Mellink (eds.) *Texts*, p. 274-85. Kossman considera que l'obra de Vranck va ser «la culminació lògica del desenvolupament de pensament polític neerlandès durant la revolta», i nota

no acaben aquí les vacil·lacions i els debats, sinó que re-apareixen repetidament tot al llarg del segle XVII i XVIII. La transició clau, de la idea d'una monarquia limitada per lleis al principi republicà que el príncep era com un oficial elegit per al servei de la comunitat, requeria uns passos intermedis –la declaració de la sobirania compartida amb la fórmula del govern mixt, la idea que en darrer terme la sobirania era popular, i sobre tot la defensa del dret de resistència contra la tirania– que marcaven una trajectòria sovint paral·lela, si bé a ritmes diferenciats per les circumstàncies. En tots dos casos, al Principat de Catalunya com als Països Baixos, els conceptes polítics clau eren elaboracions dels principis jurídics i teològics medievals (com ara aquells definits per Bàrtolo da Sassoferrato), amb un suport historiogràfic a mig camí entre l'erudició documental i la mitologia més descarada, i amb un vernís ocasional de republicanisme clàssic. En cada cas els autors dels segles XVI i XVII comptaven amb escriptors constitucionalistes autòctons del segle XV. Així, formulacions teòriques globalment originals no van néixer en contra d'una tradició feudal, sinó a partir de l'ús selectiu d'arguments medievals però amb l'aportació de petites innovacions sovint improvisades.

Les xarxes de sensibilitats aristocràtiques, privilegis estamentals, poders urbans i llibertats de la pàtria que van constituir (al costat del problema religiós) un dels dos ingredients clau de la revolta contra Felip II, no eren menys localistes, oligàrquiques i arcaïtzants que aquelles que determinaren l'oposició catalana a la política d'Olivares. La consolidació «republicana» holandesa no responia a cap formulació prèvia: fou un resultat de l'èxit parcial de la revolta, així com al capdavant la destrucció del sistema polític autònom de Catalunya fou el resultat d'una derrota militar durant la Guerra de la successió.

Tornaré a parlar d'aquesta derrota militar, car resulta essencial determinar si el sistema constitucional fou en ell mateix un obstacle a la victòria. Ara per ara, podem observar que l'èxit militar holandès té tant a veure amb les virtuts intrínseques de la societat del nord – especialment del dinamisme comercial de les seves elits protestants– com amb el context de simpatia internacional en què cal situar l'aixecament anti-espanyol. La revolta va rebre ajut d'Alemanya, d'Anglaterra i de França. Aquest ajut no fou indefinit, però va permetre la consolidació d'un aparell militar i financer autòcton durant els anys 80 i 90 del segle XVI que, al principi, era inexistent. Des d'aquest punt de vista, els grans fracassos polítics del constitucionalisme català semblen relacionar-se amb el caràcter manipulador dels ajuts que van rebre en cada ocasió, de França contra Felip IV durant la guerra de separació, d'Anglaterra i les altres potències aliades contra l'eix castellà-francès durant la Guerra de Successió. Allò sorprenent no és que els aliats estrangers dels catalans acabessin pactant amb l'enemic en benefici propi, sinó que els catalans fossin incapaços de crear durant els anys de guerra un aparell fiscal i militar propi prou sòlid. La situació geogràfica no ajudava, i les condicions polítiques mai no foren ideals, però potser també és hora de re-situar el tema dels fracassos militars al centre de l'anàlisi de la trajectoria històrica de la Catalunya moderna.

Un darrer aspecte de la revolta neerlandesa, l'abast del factor religiós, requereix clarificació. No hi ha dubte que la penetració del protestantisme, en la seva versió calvinista, fou essencial en l'esclat de la revolta. Es va afegir a una tensió de caire constitucional pre-existent, tenyint els conflictes entre el rei i el país d'un caràcter fonamentalista que va limitar en gran mesura la flexibilitat de Felip II. Va impossibilitar, de fet, la reconciliació, i va crear una moral de resistència a les províncies del nord. Ara bé, que el factor religiós fos essencial en el desenvolupament i l'èxit de la revolta no significa que fos un element de consens nacional, ni tampoc que fos un element essencial en la definició d'un republicanisme burgès-aristocràtic. Per tant, la manca d'una qüestió religiosa en els conflictes constitucionals de Catalunya amb els seus monarques no invalida els paral·lelismes que hem destacat amb el model neerlandès. De fet, l'element constitucional també va sobreviure a les províncies del sud, catòliques i monàrquiques però no pas sotmeses a un règim de control reial absolut. Per als habitants dels territoris flamencs conquerits per Lluís XIV de França entre 1640 i 1678,

l'experiència de l'arribada dels intendants fou tan traumàtica com per als catalans del Rosselló, i no ens hem de sorprendre que el 1690 a Lille era expressió comuna dels ciutadans que «preferirien continuar éssent espanyols i veure el darrer dels francesos mort».¹¹ Només l'actitud abusiva de les tropes «alliberadores» anglo-holandeses durant la Guerra de la Successió espanyola (que també van crear problemes a la Corona d'Aragó) faria canviar aquesta actitud.

Vull acabar aquesta comparació sumària entre els Països Baixos i la Corona d'Aragó insistint en la manca de claredat del model republicà a les províncies del nord. Els debats constitucionals (que van ocupar ments tan preclares com la del jove Grotius) foren continus perquè el nou estat s'havia constituït de manera força improvitzada, i hi havia diverses maneres d'interpretar la legitimitat històrica de diverses institucions. La relació entre els Estats provincials i els Estats Generals era només un dels problemes. Dos factors més que van descabdellar crisis polítiques agudes foren la relació entre el poder civil i el poder eclesiàstic, i els poders dels *stadtholders*. Aquest darrer és significatiu perquè va oferir repetidament la possibilitat de reconstruir un element monàrquic de caire populista a partir de la poca definició teòrica de la retòrica republicana. La consolidació dels *stadtholders* va ser, de fet, una altra improvització històrica: el títol definia uns líders militars elegits independentment per cada província, però a causa del pes intrínsec dels èxits de Guillem d'Orange i dels seus descendents Maurici de Nassau i Frederic-Enric en les guerres contra els monarques espanyols, el càrrec recaigué de manera informal però sistemàtica sobre una dinastia. En principi era clar que aquest *stadtholder* era un servent honorable dels Estats Generals, no pas un sobirà independent. Però quan el 1650 Guillem II va voler re-definir la constitució de la república amb un cop d'estat, en teoria defensant la sobirania absoluta dels Estats Generals a costa dels Estats provincials d'Holanda, efectivament va obrir la caixa dels trons de quina era l'autoritat del mateix *stadtholder*.¹² El republicanisme radical efectivament es va refugiar als estats provincials d'Holanda, mentre que la defensa de l'autoritat de la institució «federal» dels Estats Generals sovint va acabar lligada a la idea que hi havia un element monàrquic necessari a «la república», el qual era constituït per la casa d'Orange. El cop d'estat va fallir, i la reacció republicana holandesa consistí en declarar una nova etapa sense *stadtholder* a la mort de Guillem II. La nova ideologia republicana fou definida pel mateix pensionari holandès Johann de Witt l'any 1654 en un altre document d'ocasió, un pamflet en el qual definia la sobirania de les províncies com a superior a la dels Estats Generals en tot allò que no hagués estat cedit explícitament pel tractat d'Utrecht, i on també insistia en què el càrrec de *stadtholder* no era hereditari. De fet, era preferible, pel bé de la república, evitar la perpetuació d'una figura executiva que en el fons era de caire monàrquic —per la qual cosa de Witt havia negociat amb Cromwell (si bé sota pressió del darrer) l'exclusió futura dels Orange del càrrec. A més, de Witt insistia en què la república holandesa era una república aristocràtica, entesa etimològicament com un govern 'dels millors'.¹³

A causa d'aquest rigorós elitisme, no és d'estranyar que el sentiment popular identificqués progressivament el règim republicà de de Witt amb els interessos estrets de la rica i sofisticada oligarquia financera i comercial holandesa. D'aquesta manera, el monàrquic príncep d'Orange, el jove Guillem III, esdevenia una figura de culte com a contrapès a la tirania de de Witt. L'episodi final d'aquest conflicte fou molt poc favorable al gran líder republicà: quan Lluís XIV va invadir la república el 1672, de Witt en fou fet responsable, amb molt poca justícia, i mentre Guillem III era elevat a la posició de *stadtholder*, de Witt moria assassinat per les masses populars partidàries del príncep. El seu cos, amb el del seu germà

la seva influència posterior en el pensament constitucional de la república (*Ibidem* p. 49). També insisteix en el refús de Vranck a recollir les tesis bodinianas sobre la naturalesa de la sobirania de què s'havia fet ressò Thomas Wilkes. El paral·lel amb el constitucionalisme català és de nou ben significatiu.

11. Alain Lottin, «Louis XIV and Flanders», en Mark Greengrass (ed.) *Conquest and Coalescence. The Shaping of the State in Early Modern Europe* (Londres, 1991), p. 92.

12. Rowen, *The Princes of Orange*, p. 87-94.

13. *Ibid.*, p. 106-7.

Cornelius, fou abandonat tot nu i mutilat ritualment per la furia popular.¹⁴

Aquest episodi dramàtic pot servir per recordar la precarietat del republicanisme aristocràtic de l'època moderna, sovint atrapat entre la manca de propostes democràtiques i els avantatges de tipus pràctic i simbòlic de què gaudien les monarquies. Potser és per això que el conjunt del constitucionalisme de l'època moderna va adoptar la idea del govern mixt, més que no pas un concepte republicà anti-monàrquic. Efectivament, el model mixt era una monarquia limitada dins un sistema d'equilibris institucionals que asseguraven la participació aristocràtica i «popular» en determinats àmbits de la vida política. Era un model d'arrel clàssica, definit per exemple per Polibi en base a la república romana, ja recollit per escriptors escolàstics i humanistes a la baixa Edat Mitjana, i adoptat posteriorment per escriptors del Renaixement com el mateix Maquiavel per a interpretar realitats polítiques empíriques de l'Europa del segle XVI.¹⁵ La idea clau afirmava que el millor sistema era una combinació de monarquia, aristocràcia i democràcia, de manera que les respectives possibilitats implícites de degeneració vers la tirania, la corrupció oligàrquica i l'anarquia popular s'anul·laven l'una a l'altra. Resulta curiós que la fórmula ideal del govern mixt fos aplicada en realitat a sistemes polítics molt diversos, des de la senyoria de Venècia a la monarquia d'Anglaterra, passant pel Principat de Catalunya i les Províncies Unides. Fins i tot la monarquia francesa va ser definida com un «govern mixt» pel jurista i ambaixador Claude de Seyssel a la seva *Monarquia de França* de c.1515, encara que en aquest cas amb un èmfasi regalista.¹⁶

La raó d'aquest èxit és clara: la imatge del govern mixt permetia formular aspiracions constitucionals sense trencar amb el principi monàrquic, i en aquest sentit funcionava com un mecanisme de republicanització moderada de les tradicions oligàrquiques d'origen medieval. Però tenia un avantatge addicional: permetia també incorporar als elements socialment més poderosos de les classes «populars» en un discurs patriòtic anti-monàrquic, evitant d'aquesta manera la pinça populista que havia atrapat Johann de Witt. Efectivament, la idea del govern mixt donava a les elits aristocràtiques un ample marge de maniobra, doncs integrava els principis republicans del respecte a la legalitat i de la prossecució dels interessos col·lectius d'una comunitat nacional entesa com a pàtria amb els mecanismes monàrquics tradicionals del vassallatge i l'intercanvi de serveis i mercès. El problema és que aquest model no definia clarament on es trobava al capdavant la sobirania, i per això fou denunciat com a impossible per Jean Bodin als seus *Sis Llibres de la República* (1576). Al darrera de l'aparença d'un govern mixt, argumentava Bodin, només podien amagar-s'hi o bé una monarquia absoluta, o bé una república més o menys oberta a la participació popular. La sobirania compartida era una impossibilitat.¹⁷

Tanmateix, en contra d'aquest argument Bodinià (radicalitzat després per Hobbes amb la idea que la mateixa creació de l'estat implicava la renúncia individual a qualsevol dret polític) hi va haver tot al llarg dels segles XVII i XVIII defenses intel·ligents de la superioritat de les monarquies limitades sobre les monarquies absolutes. El corrent constitucionalista insistia, ja amb Grotius a inicis del segle XVII, que els atributs de la sobirania —la qual en

14. *Ibid.* p. 126-9. Israel, en analitzar els esdeveniments del 1672, posa l'èmfasi en l'acció popular espontània contra allò que hom percebia com les corrupteles egoistes de la classe dels regents (*The Dutch Republic*, p. 796-804). La sort dels germans de Witt no seria, des d'aquesta perspectiva, massa diferent de la dels jutges de l'Audiència de Catalunya «injustament» perseguits pel poble el 1640.

15. Pels orígens clàssics del concepte veure Wilfried Nippel, «Ancient and modern republicanism: «mixed constitution» and «ephors», en B. Fontana (ed.) *The Invention of the Modern Republic* (Cambridge, 1994).

16. Claude de Seyssel, *La Monarchie de France*, ed. J. Poujol (París, 1961). Aquest servidor dels Valois d'origen savoia va excel·lir com a jurista i conseller reial i es retirà com a bisbe de Marsella l'any 1515.

17. Jean Bodin, *Les Six Livres de la République* (París, 1579), llibre II, capítol 1. L'edició francesa del 1570 millorava el text original del 1576. La versió llatina del 1586, preparada també pel mateix Bodin, encara amplia els exemples i les conclusions de l'obra, però sense alterar l'argumentació. Per a un estudi acurat de les edicions de *Les Six Livres* veure l'aparell crític a K.D. McRae (ed.) *The Six Books of a Commonwealth* (Cambridge, Mass. 1962). El pensament de Bodin sobre el concepte de sobirania ha estat analitzat amb gran encert per Julian Franklin, *Jean Bodin and the Rise of Absolutist Theory* (Cambridge, 1973), i més recentment a «Sovereignty and the mixed constitution: Bodin and his critics», en J.H. Burns i Mark Goldie (eds.) *The Cambridge History of Political Thought, 1450-1700* (Cambridge, 1991), citat en endavant com *CHPT 1450-1700*, p. 298-328.

darrer terme era sobirania popular— es podien dividir perfectament.¹⁸ Grotius defensava, com posteriorment ho faria de Witt, una visió aristocràtica de la república neerlandesa (el concepte d'aristocràcia no feia referència necessàriament a la noblesa, sinó que en un context republicà sovint s'adreçava a una elit «dels millors», els més rics i educats). Des d'un punt de vista similarment constitucionalista, John Locke va adaptar el model de la divisió de poders a les necessitats parlamentàries de la segona revolució anglesa (els *Dos Tractats sobre el Govern* foren escrits entre 1681-89), i posteriorment els escriptors de la il·lustració francesa s'hi van emmirallar.¹⁹ La raó era que, com veié Montesquieu, l'alternativa més probable era el despotisme. La idea del govern mixt fou progressivament abandonada no perquè triomfés l'absolutisme monàrquic, sinó perquè la idea de la divisió de poders li va pendre el relleu amb efectivitat en l'articulació d'aspiracions constitucionals oligàrquiques. En el nou idioma, el poder legislatiu venia a definir el sistema de govern, i el fet de que es mantingués estrictament separat de l'executiu implicava que el rei no podia ser alhora executor i legislador. Així, un model com el català, perfectament compatible amb el model mixt (tal com ho va saber veure Francisco Gilabert en els seus *Discursos* del 1616), patia en canvi amb la nova anàlisi, perquè la capacitat legislativa de la Cort de Catalunya depenia de la presència reial, amb la qual cosa el rei era alhora co-legislador i executor. La filosofia de Locke representava per tant una republicanització profunda de la tradició constitucionalista que deixava enrere el model mixt català.²⁰ Des d'aquesta perspectiva, el pas que els catalans no van fer mai va ser assumir del tot la capacitat legislativa per a la institució representativa, la qual cosa hauria exigut reformar el funcionament de les Corts.

Negat tant pel concepte de sobirania absoluta de Bodin com per la separació de poders de Locke, la idea del govern mixt fou tanmateix durant l'etapa intermèdia essencial per a la racionalització de les aspiracions republicanes de les elits de països que gaudien de sistemes constitucionals de caire contractual o pactista. I de fet fou en termes de govern mixt que el jurista alemany Johannes Althusius va definir la constitució de l'Imperi Germànic en la seva *Politica Methodice Digesta* (1603, 1610). Aquesta obra, que dedicada als Estats de Friesland (en la seva segona edició) va esdevenir un referent clau per al constitucionalisme de la república neerlandesa, es presentava clarament en termes contractualistes, corporatius i jeràrquics. Supeditava el poder monàrquic a la sobirania del cos polític col·lectiu, i oferia com a model ideal d'equilibri de poders la combinació d'elements monàrquic, aristocràtic i popular.²¹ Ara bé, és obvi que aquesta imatge d'un poder monàrquic limitat en una societat orgànicament constituïda de manera jeràrquica no és de cap manera exclusiu de les experiències de l'Imperi i de la República Neerlandesa. Penso que si haguéssim de definir en termes abstractes la idea del govern de Catalunya que defensava el noble lleidatà Francisco Gilabert aquells mateixos anys, arribaríem a una formulació no massa llunyana de la que he descrit pel jurista radicad a Emden. Podem estar gairebé segurs que no hi va haver cap coneixement mutu: allò que portava un cavaller catòlic català i un jurista alemany afincat a Friesland a definir un model constitucional mixt força similar a inicis del segle XVII, en obres altrament del tot diverses en l'estil i en el gènere, era la convergència estructural de les tradicions contractualistes i federatives de la Corona d'Aragó, de l'Imperi i dels Països Baixos, sotmeses

18. Peter Borschberg (ed.) *Hugo Grotius «Commentarius in theses XI». An early treatise on sovereignty, the just war and the legitimacy of the Dutch revolt* (Peter Lang, 1994).

19. He fet servir John Locke, *Two Treatises of Government*, edició i estudi de Peter Laslett (1960, edició revisada a Cambridge Texts in the History of Political Thought, 1988).

20. El Republicanisme que sorgeix a Anglaterra entre les dues revolucions (1640-1688), descrit per Quentin Skinner com un corrent «neo-romanista», exigeix una capacitat legislativa suprema per part de la comunitat dels ciutadans: altrament, la llibertat política (que cal distingir de la mera llibertat civil de fer tot allò no prohibit per les lleis) està amenaçada. La llibertat política, en altres mots, implica drets individuals, i no hi pot haver drets sense una jurisdicció autònoma. Veure Q. Skinner, *Liberty before Liberalism* (Cambridge, 1998), des d'una perspectiva més aviat anglo-cèntrica. Si bé penso que les doctrines constitucionals pre-Hobbesianes de caire «mixt» com les que trobem a la Corona d'Aragó apunten en la direcció de la llibertat política (més del que Skinner admet), és cert que el model contractual tradicional rarament fa explícita la capacitat legislativa suprema dels ciutadans.

21. Sobre Althusius veure Howell A. Lloyd, «Constitutionalism», en *CHPT 1450-1700*, p. 287-92, així com l'anàlisi de Franklin a «Sovereignty and the mixed constitution», p. 312-14.

al mateix llenguatge analític de caire aristotèlic i humanista, legitimades per la mateixa concepció escolàstica de la llei natural i positiva –aquella mateixa que a Castella estava donant lloc a l'obra de Suárez– i dirigides en cada cas pels afanys patriòtics i oligàrquics de les respectives elits locals.

En general, la idea del govern mixt a les Províncies Unides fou adoptat «a posteriori», i l'estímul més directe fou la comparació amb Venècia.²² El mite venecià d'un republicanisme excepcionalment estable havia sorgit a Itàlia al llarg del segle XVI en part com a reconeixement de la seva supervivència en un clima molt inestable. Les petites repúbliques italianes havien anat desapareixent l'una darrera l'altra a desgrat d'haver estat el bressol de l'humanisme cívic, i durant les guerres d'inicis del segle XVI fins i tot Florència s'havia vist sotmesa a influències estrangeres que havien acabat amb la seva constitució republicana. Tenint en compte que ja Maquiavel i Guicciardini havien debatut, en el context d'aquesta crisi, els avantatges respectius de les constitucions republicanes de Venècia i de Florència, partint de l'anàlisi del pes relatiu del poders aristocràtic i popular en sistemes concebuts com a mixtos, no és d'estranyar que la mateixa idea del govern mixt acabés per formar part essencial del mite cívic venecià. D'aquesta manera, la «llibertat veneciana» va poder servir com a font d'inspiració tant a Anglaterra com a Holanda precisament en el moment en que aquests països van voler acostar-se a una formulació semi-republicana de la seva constitució política. Era, certament, una inspiració més retòrica que no pas pràctica, ja que les realitats institucionals i jurídiques eren ben diferents, però allò important és que la retòrica servia per a racionalitzar aspiracions anti-absolutistes en un llenguatge prestigiós que entroncava amb les tradicions clàssiques.

M'he aturat a parlar breument de les vicissituds de la idea de govern mixt per a mostrar de quina manera un concepte força ambigu podia servir per a desenvolupar aspiracions constitucionals en contexts força diversos, i també per a insistir en l'existència d'un debat europeu sobre la sobirania i sobre les formes de govern que qüestionava el principi monàrquic absolut i que va permetre l'evolució del llenguatge polític cap a posicions republicanes originals. No hi ha dubte de que el constitucionalisme català es queda enrere si el comparem amb les formulacions més radicals d'aquest ideal republicà, però allò que he volgut demostrar fins aquí no és la «modernitat» de la Corona d'Aragó. El que sí crec que es pot afirmar és que l'existència de diversos paral·lels conceptuals exigeix considerar la Corona d'Aragó no pas com una cosa única i rara, sinó com un exemple equiparable a d'altres tradicions constitucionals europees. L'anàlisi d'aquestes tradicions s'ha d'enfocar sense dualismes esquemàtics - fins i tot a Castella el concepte de govern mixt va tenir un cert impacte.²³ Per tal com el constitucionalisme de l'època moderna tenia un demostrat potencial transformador, la qüestió no ha de ser simplement quins eren els referents tradicionals del pactisme, sinó sobre tot en quines condicions es van arribar a formular noves propostes i, si no fou el cas, preguntar-nos per què no.

Certament a finals del segle XVIII el constitucionalisme pactista tradicional havia quedat desfasat arreu d'Europa, però de fet tots els models republicans que he comentat, fora del pensament de John Locke, van sofrir la mateixa sort. Ni Venècia ni Holanda eren els models de futur del segle XVIII. Al costat de les grans monarquies europees, aquestes repúbliques aristocràtiques havien perdut la seva capacitat d'expansió econòmica i militar. La manca d'un element monàrquic era percebut per observadors com Montesquieu com una feblesa, i per això ell mateix va donar l'esquena a l'exemple venecià per a adoptar en canvi la monarquia limitada d'Anglaterra com a model per a França.²⁴ Fou aquesta monarquia limitada la que va inspirar inicialment les elits franceses a crear una nova constitució després del 1789; la

22. Eco O.G. Haitsma Mulier, *The Myth of Venice and Dutch Republican Thought in the Seventeenth Century* (Assen, 1980).

23. He argumentat això amb més detall a Joan Pau Rubiés, «La idea del gobierno mixto y su significado en la crisis de la Monarquía Hispánica», *Historia Social* 24 (1996), p. 57-81.

24. David Carrithers, «Not so virtuous republics: Montesquieu, Venice and the theory of aristocratic republicanism», *Journal of the History of Ideas*, 52 (1991), p. 245-268.

republicanització de la revolució fou, de nou, una improvització condicionada per les circumstàncies. El programa anti-despòtic del segle XVIII fou sobretot un programa aristocràtic i burgès de divisió de poders a partir d'un sistema mixt on l'element monàrquic hi hauria de jugar un paper limitat.

La separació de dos models d'estat, un d'absolutista i l'altre de constitucional, seguint la famosa distinció entre *dominium regale* i *dominium politicum et regale* aplicada a França i Anglaterra per John Fortescue ja al segle XV, amaga una diversitat molt àmplia de possibilitats.²⁵ A un extrem hi podem posar el republicanisme aristocràtic de Venècia, o el de les Províncies Unides fins al triomf de Guillem III el 1672; a l'altre extrem cal situar-hi el despotisme quasi oriental de Rússia (ja descrit com a «tirànic» pel mercader anglès Giles Fletcher l'any 1591, segons el model turc de concentració de poder sobirà il·limitat en mans del príncep).²⁶ Entre aquests dos extrems la gamma de variacions europees és ampla: trobem monarquies absolutes on el rei té potestats legislativa i fiscal quasi il·limitades, però ha de respectar algunes «lleis fonamentals» del regne i la opinió de les elits locals. El poder judicial, simbòlicament entès com una funció reial, en canvi es desenvolupa a través de la pràctica legal com un poder força independent. És el cas de França.²⁷ A Castella hi ha una idea de govern mixt que apareix esporàdicament, però que és efectivament aixafada per Olivares els anys 20 i 30 del segle XVII. Fracassant tanmateix els plans centralitzadors del mateix Olivares en el context de la Guerra dels Trenta Anys, a Castella s'instal·la un absolutisme rígid en principi, però descentralitzat i poc eficient a la pràctica, ja que les oligarquies urbanes controlen els recursos fiscals.²⁸ També a Nàpols el poder monàrquic triomfa com a principi a través de la confirmació del poder feudal aristocràtic a nivell local. La Corona d'Aragó representa un panorama més equilibrat, ja que fins al 1707-14 les institucions tradicionals mantenen àmplies quotes de poder fiscal i co-legislatiu. Allò que no tenen és capacitat executiva pròpia. No arriben però a la situació de virtual suïcidi estatal del constitucionalisme polonès, capaç de principis liberals molt elevats com ara el del caràcter electiu de la monarquia, però que ni tenia suficient capacitat executiva (per tal com la institució representativa era fàcil de paralitzar mitjançant dissentiments individuals) ni tampoc no gaudia de representativitat social (ja que el constitucionalisme era un monopoli de la noblesa). En l'arc parlamentari, un exemple d'èxit espectacular és la república neerlandesa, si bé a partir del 1672 perd posicions, tant com a república com en quan a poder militar. Un èxit més sòlid el representa, curiosament el cas força ambigu de la monarquia mixta anglesa, que sorgeix com a model social i militar més efectiu perquè combina la capacitat expansiva d'una monarquia multi-nacional i imperial amb la fortalesa d'un règim parlamentari que té poders legislatius exclusius.

Podem arribar a la conclusió que el poder aristocràtic podia prosperar tant en un àmbit regalista com en un de constitucional, i que en el primer dels casos els efectes socials eren probablement molt més nocius, doncs el conjunt social perdia mecanismes efectius de defensa contra la pressió fiscal, i no podia determinar la direcció de la política comercial i militar. Podem també arribar a la conclusió que ni el triomf del principi monàrquic ni el triomf del principi constitucional no garantien un estat eficient. De fet hi ha aquí una aparent paradoxa. Hem observat per un costat l'erosió de gran part dels sistemes constitucionals de

25. Sobre la tensió entre els principis monàrquic i parlamentari a l'època moderna segueix éssent important l'article de H.G. Koenigsberger, «*Dominium Regale or Dominium Politicum et Regale: Monarchies and Parliaments in Early Modern Europe*», a *Politicians and Virtuosi. Essays in Early Modern History* (Londres, 1986) p. 1-25.

26. Giles Fletcher, *Of the Rus Commonwealth*, edited by A. J. Schmidt (New York, 1966), p. 30.

27. La independència «de facto» de les corts i dels parlaments explica que al capdavant Montesquieu classificués la monarquia de França com un sistema mixt o moderat, en contrast amb l'exemple despòtic turc. A diferència d'Anglaterra, la constitució de la qual anava orientada cap a la preservació de la llibertat política, era primeta la barrera que separava el sistema francès modern d'un despotisme, ja que la possibilitat d'un abús de poder reial no era massa llunyana. Aquesta és, crec, la clau de lectura de l'onze llibre de *L'Esprit de les Lleis*.

28. Veure especialment els treballs de Pablo Fernández Albadelajo reunits a *Fragments de Monarquía* (Madrid, 1992), seguint les línies interpretatives obertes per C. Jago i I.A.A. Thompson. Tanmateix, el caràcter paradoxal de l'evolució castellana al llarg del segle XVII, amb el triomf d'un principi «particularista-reaccionari» de poder fiscal urbà, és encara objecte de polèmica.

l'època moderna, especialment aquells d'àmbit marcadament regional, i per altre costat el triomf del principi constitucional en casos concrets com el d'Anglaterra, que van acabar per exercir una influència decisiva a la resta d'Europa. La monarquia francesa, situada estratègicament al centre de la política europea per raons econòmiques, geogràfiques i culturals, cristal·litzà aquesta dualitat de manera emblemàtica, en ser per una banda capdavantera en l'erosió del principi constitucional regional i oligàrquic, i per l'altra en acabar col·lapsada com a model absolutista l'any 1789. La original síntesi francesa fou la combinació jacobina de centralització i parlamentarisme.

Ara bé, què ens diu tot això sobre l'absolutisme? Crec que cal partir d'un nou tipus d'anàlisi, un en el qual un estat més absolut no vol dir necessàriament un estat més fort.²⁹ En el xoc continu de models polítics de l'Europa moderna, on les necessitats fiscals creades per una revolució militar permanent van establir una lluita per la supervivència gairebé de caire darwiniana, la centralització i l'absolutisme monàrquic foren sovint avantatges competius, però no sempre. Això explica que en alguns indrets la capacitat de resistència dels sistemes constitucionals fos més gran que en d'altres. Depenia no només de l'eficiència relativa de diversos models d'estat monàrquic i constitucional, sinó que també es veia afectada per la situació estratègica de cada territori, la seva població, la seva economia i els seus lligams amb d'altres territoris.

On deixa tot això la Corona d'Aragó? Penso que la resposta final ha de tenir en compte la relació entre les capacitats teòriques de la tradició constitucional del país amb la seva capacitat de mobilització fiscal-militar. Penso referir-me ara al cas de Catalunya, potser el territori més important en el manteniment del vigor del constitucionalisme de tota la Corona. Pel que fa a les capacitats teòriques de la tradició constitucional, el primer problema obvi és la manca d'una producció teòrica política d'alt nivell i coherència, que respon a un fet repetidament observat i lamentat entre els mateixos escriptors catalans de l'època: l'elit del país no es dedicava prou a les lletres. És quasi impossible imaginar un Bodin, un Hobbes o un Locke a Catalunya, el context educatiu no ho feia possible. La llunyania de la cort i de gran part de l'alta noblesa, la manca d'una formació més cosmopolita i humanista de les elits, la mediocritat de les universitats autòctones –evident a desgrat de la circulació de llibres estrangers– i les limitacions del pensament crític i escèptic en el context d'un fort control religiós (el qual si bé fou esmorteït pel constitucionalisme, mai no va ser qüestionat en la seva globalitat), tot això va contribuir decisivament a afeblir la capacitat dels catalans per a desenvolupar una actitud més innovativa cap al potencial republicà del seu sistema polític.

Resulta especialment significatiu el contrast amb el nord d'Europa pel que fa al debat sobre el govern mixt, especialment important durant les primeres dècades del segle XVII. Mentre que trobem a la Catalunya de Gilibert i Fontanella exposicions clares del model mixt i sobretot justificacions del fet que el poder legislatiu al Principat era compartit pel rei i els braços reunits en Corts, no hi va haver cap discussió directa de la tesi de Bodin sobre la indivisibilitat de la sobirania, que en canvi autors constitucionalistes com Althusius es veien obligats a recollir, bé fos per a negar-la, bé fos per a modificar-la. Així, Althusius argumentaria que les formes de govern s'han de judicar per la seva part predominant, de manera que una monarquia podia ser limitada sense perdre el seu caràcter global de monarquia sobirana. Especificava, tanmateix, que en qualsevol cas el poder d'una monarquia era una delegació condicional del poder popular. Així, sense voler criticar Bodin obertament pel seu concepte d'indivisibilitat de la sobirania, Althusius sotmetia tanmateix la monarquia al poder superior de la comunitat, i

29. Per començar, caldria distingir entre el principi absolutista de concentració de l'autoritat política i la pràctica del control administratiu. En general, les monarquies absolutes europees tendien a assumir una retòrica de poder absolut al mateix temps que cedien el control fiscal efectiu a les elits locals. En el cas francès, estudis recents també han ressaltat la col·laboració entre reis i elits provincials subjacent a les tensions fiscals del regnat de Lluís XIV. Veure William Beik, *Absolutism and Society in Seventeenth-century France. State Power and Provincial Aristocracy in Languedoc* (Cambridge, 1985), que desenvolupa el model de Perry Anderson d'un «feudalisme centralitzat», i Roger Mettam, *Power and Faction in Louis' XIV's France* (Oxford, 1988), que insisteix en el caràcter clientelar de la «monarquia absoluta».

legitimava l'existència paral·lela de poders aristocràtics i «democràtics».³⁰ No cal dir que aquesta interpretació en el fons no recollia tota la força de la tesi bodiniana, i de fet durant les dues següents dècades el debat va mantenir-se viu dins de l'Imperi, amb diversos intents de clarificar el lloc de la sobirania en un sistema mixt. El debat, a través de les obres de Kirchner, Keckermann, Arnisaeu i Otto, va culminar amb la refutació definitiva de la tesi bodiniana per Christoph Besold (*Opus Politicum*, 1626). Per a Besold, allò essencial és que els poders sobirans podien ser o bé distribuïts o bé compartits, i per tant no calia que l'autoritat suprema estigués del tot concentrada (com volia Bodin) com a condició necessària per a l'existència de l'estat.³¹ La sobirania d'un estat amb govern mixt no residia en un individu, encara que fos rei, sinó més aviat en una corporació de poders, la preeminència dels quals es limitava a jurisdiccions particulars. El rei podia estar ordinàriament per sobre dels altres poders, però tanmateix limitat a l'exercici de funcions específiques. La visió besoldiana d'un poder sobirà compartit col·legialment, amb referència explícita a una monarquia que depengués del consentiment d'una assemblea representativa per a l'exercici de determinats poders fonamentals, i amb l'afegit d'una estructura federal que corresponia òbviament a les realitats de l'Imperi, tot això no era només aplicable a Alemanya, sinó que hauria pogut ser usat en el context de la Corona d'Aragó. Malauradament, el pensament contemporani d'escriptors com Gilabert i Fontanella es mantenia a un nivell d'anàlisi molt més primitiu, que caldria caracteritzar com a pre-bodiniana.

Tanmateix, aquesta manca de reflexió teòrica d'alt nivell fou en gran part compensada pel consens existent al voltant de les fonts jurídiques i historiogràfiques a través de les quals es va articular una visió política constitucional catalana. Les fonts jurídiques, concretament, demostren una gran capacitat innovativa dins del marc d'una tradició autòctona ben relacionada amb corrents exteriors. Cal destacar en concret la flexibilitat donada pels principis de justícia, equitat i racionalitat. Les fonts historiogràfiques, en canvi, rarament destaquen per la seva radicalitat conceptual, a desgrat de les grans aportacions (pel seu rigor documental) de l'aragonès Jerónimo Zurita, o de produccions ocasionals com l'obra de l'aristòcrata castellanitzat Francisco de Moncada (la qualitat de la qual s'ha de relacionar en part amb l'orientació cortesana del seu autor). Un símptoma molt important d'aquest conservadorisme intel·lectual és la mentalitat providencialista que domina el pensament d'aquests escriptors, en plena revolució científica i filosòfica a Europa. Tanmateix, si bé hi havia un dèficit d'educació humanista i científica a Catalunya, que va afectar les capacitats tècniques i les actituds dels seus historiadors, no hi ha dubte que la historiografia fou crucial en la formació de mites col·lectius que van facilitar la resistència constitucionalista en moments importants de crisi política. La historiografia fou sobretot forjadora d'identitats nacionals entorn a una simbiosi patriòtica-constitucional-catòlica, i en aquest sentit, a desgrat d'algunes divergències personals, és aclaparadora la continuïtat des dels col·loquis de Cristòfor Despuig a mitjans del segle XVI fins a l'obra de Feliu de la Peña al tombant del segle XVIII.

Al capdavant, les fonts jurídiques i les fonts historiogràfiques convergeixen sobre una problemàtica comuna, la qüestió de la legitimitat del poder a Catalunya. En la pràctica trobem, tanmateix, un gran desequilibri entre l'atenció donada als afers de justícia –el que podríem anomenar la política interior– i els afers de guerra i pau –la política exterior de la Monarquia–. La gran limitació del model mixt català, tal com el trobem defensat per diversos escriptors constitucionalistes durant el segle XVII, és que, de fet, deixava tota la iniciativa política imperial en mans d'una institució del país que residia fora el país: la mateixa Monarquia. Per això, a la Catalunya moderna li mancava capacitat operativa. Fins i tot en els aspectes de política interior escriptors reformistes com ara el mateix Francisco Gilabert havien de lluitar contra-corrent, perquè el poder executiu era el poder dels oficials reials, i el sistema constitucional semblava calculat per a posar obstacles a aquests oficials, més que

30. Franklin, «Sovereignty and the Mixed Constitution», p. 312-14.

31. *Ibid.* p. 328-8.

no pas per a oferir alternatives constructives. Per això trobem una elit provincial perfectament capaç de ser crítica amb qualsevol vulneració del procediment judicial o fins i tot merament cerimonial, però que, d'altra banda, apareix gairebé muda davant dels dilemes clau de la Monarquia. La deixadesa, la manca d'imaginació i la manca de preparació caracteritzarien l'actitud de les elits catalanes cap a les necessitats col·lectives del conjunt institucional de la Corona d'Aragó.

Tot i aquestes limitacions, la migradesa dels continguts teòrics originals no va ser un obstacle per a la renovació de la mitologia històrica i de les argumentacions constitucionals de la tradició pactista al ritme de les necessitats polítiques de cada moment. En aquest sentit, no hi ha dubte de que el marc constitucional era prou flexible i podia ser reformat. Algunes d'aquestes reformes són apuntades en el marc de les successives Corts, però la veritable direcció històrica del constitucionalisme català és marcada més clarament per les grans crisis polítiques de 1460-72, 1640-52 i 1705-14. L'evolució dels plantejaments des de la guerra civil contra Joan II a la Guerra dels Segadors i finalment la Guerra de Successió crec que permet defensar la tesi de la progressiva republicanització del constitucionalisme català. Al segle XV el pactisme es radicalitza en suport de polítiques oligàrquiques clarament exclusivistes, i el trencament constitucionalista amb la dinastia dels Trastàmars, més enllà de la defensa dels drets del primogenit Carles de Viana, en el fons cristal·litza una reacció contra l'ús interessat de les causes populars buscare i remença per part de la Monarquia.³² Tanmateix, la mateixa victòria reialista va assegurar un canvi moderat en les regles de joc –a través del «redreç» de Ferran II– que al llarg del segle XVI les noves elits del país van assumir com a pròpies. Tot i que la societat catalana romanía clarament jerarquitzada, les elits locals militars i urbanes havien estret lligams, la participació política de les «classes mitjanes» urbanes s'havia ampliat una miqueta, i en conjunt hi havia una visió orgànica de la participació política de diversos grups estamentals molt més integradora de la que trobem en els escriptors de finals de l'edat mitjana.³³ Tal com va escriure el noble Gilabert el 1616, tot i defensar una visió marcadament aristocràtica de la nació catalana, «*una república, de gente de todos los estados se forma*».³⁴

Distingim, en aquest sentit, entre el republicanisme entès com a sistema de govern monàrquic i el republicanisme entès de manera més àmplia i generalitzada com a regulació del poder executiu de l'estat en funció d'un criteri col·lectiu del bé comú. Aquest concepte funcionava a Catalunya paral·lelament al concepte de fidelitat monàrquica, de fet ja des de la baixa edat mitjana. Què vol dir si no el «regiment de la cosa pública» de què parlava Eiximenis a finals del segle XIV? En adreçar-se simultàniament en el seu *Dotzè Llibre del Crestià*, a les elits urbanes de la Corona d'Aragó i a la dinastia dels reis d'Aragó –Pere el Cerimoniós, Joan i Martí–. Eiximenis establia, un model que trobaria continuïtat durant l'edat moderna, per exemple en el mateix Gilabert. El concepte de «cosa pública» implicava no només una protecció de llibertats i immunitats oligàrquiques en contra del poder de les lleis fiscals i criminals de l'estat, sinó també una corresponsabilització de les elits polítiques en l'ordenament de la vida pública del país. Això explica que en el mateix Gilabert coexisteixin un concepte repressor de les lleis (les lleis són limitacions a la llibertat natural dels homes, necessàries per a reprimir els seus vicis i «humors») i un model equilibrat del sistema de govern, en base a l'ideal ciceronià de virtut política i els principis

32. Ens hem de refiar encara de la interpretació de Vicens Vives a *Els Trastàmars* (Barcelona, 1956), pp. 44-54. Més enllà de l'obra d'Elías de Tejada de 1950, que era el punt de referència de Vicens, caldria un estudi global més sistemàtic dels juristes del segle XV que esdevenen punts de referència als segles posteriors: Callís, Mieres, Marquilles, Belluga. Com nota Vicens, no són pas constitucionalistes radicals (els quals, en el context del segle XV, defensaven posicions marcadament oligàrquiques) sinó homes de síntesi, «liberals moderats» que treballen per a la monarquia i n'asseguren certes prerrogatives. És per això que, malgrat defensar posicions sovint contraposades, tan Felip Vinyes com Fontanella, o el mateix Francesc Grases, en són legítims deutors.

33. Segueix essent fonamental l'estudi de James Amelang, *Honored Citizens of Barcelona. Patrician Culture and Class Relations 1490-1714* (Princeton, 1986), pel seu estudi de la «convergència oligàrgica» entre noblesa rural i patriciat urbà a l'època moderna, i així mateix per l'esforç de situar el cas de Catalunya en una perspectiva comparada (amb més detalls a la seva tesi doctoral «Honored Citizens and Shameful poor: Social and Cultural Change in Barcelona 1510-1714», Universitat de Princeton, 1981).

jurídics racionals de justícia i equitat. L'home lliure no és només l'home en estat pre-constitucional, sinó també l'home capaç de seguir les lleis que ell mateix s'ha creat. L'estat no és només la mà armada de la llei, sinó el conjunt orgànic de tots els estaments reunits amb el rei per a la creació de lleis útils a la comunitat. A la Catalunya del 1616, el príncep és indiscutiblement el cap de l'estat, però el braç militar, la Diputació de la Cort, els consellers de Barcelona, i fins i tot el braç eclesiàstic, en són també elements essencials. És ben cert que aquesta visió «republicana» del sistema de govern de Catalunya era sovint negada pels ministres reials en insistir en la «superioritat» jeràrquica del rei, especialment quan es queixaven de que les institucions de la terra usurpaven poders del príncep. És significativa l'acusació del Marquès d'Aitona a finals del segle XVI que la Diputació i les divuitenes, en voler-se situar no només com a defensors de l'ordenament legal, ans també en voler negociar per sobre de l'Audiència reial, esdevenien «*juezes superiores como de república*», frase destacada per Miquel Pérez Latre en el seu excel·lent estudi sobre l'impacte de les reformes constitucionals de les Corts del 1585.³⁵ De fet, més enllà del problema concret de l'autoritat judicial de l'Audiència, situada ambíguament en un àmbit políticament «corruptible» de l'ordenament constitucional (la qual cosa feia que hom reclamés un tribunal o jutge constitucional superior), la queixa revela que els ministres de la Monarquia temien pels seus poders al Principat. El procés de «republicanització», sens dubte, havia rebut una gran empenta amb l'activitat de les juntes de braços i les seves divuitenes, legitimades a les Corts del 1585: la participació política de grups més amplis que donessin suport a la Diputació en la seva tasca de vigilància de l'ordenament legal despertava l'espectre d'una Cort quasi permanent, que podia funcionar sense el rei, i si calgués contra el rei.³⁶

La representativitat de les juntes de braços era marcadament oligàrquica, però donada la realitat social i econòmica de Catalunya al capdavant la seva força depenia de la capacitat dels militars per a arrossegar les classes urbanes al seu costat. De fet, en arribar a la crisi del 1640 les constitucions havien esdevingut un mecanisme de defensa –per exemple contra els abusos dels soldats– que tant els pagesos benestants com les classes urbanes mitjanes podien assumir com a pròpies. Així, Gaspar Sala en la seva *Proclamación Católica* no només assumia la sentència arbitral de Guadalupe com un cas especial de legislació reial «supra-constitucional» vàlida, sinó que a més argumentava en favor de l'extensió del concepte d'hidalguia a tots els catalans.³⁷ Dit d'una altra manera, entre 1462 i 1640 el contingut social del constitucionalisme s'havia republicanitzat no en base a la negació de valors aristocràtics, sinó en base a l'extensió dels valors aristocràtics (definitos com a valors de llibertat) al conjunt de la població. Curiosament el canvi de perspectiva es definí al voltant d'un horitzó històric similar, la fundació efectiva de l'estat català durant la reconquesta. Així el mite medieval de que hi havia un conjunt de la població, els pagesos de remença, que havien

34. He analitzat el pensament constitucional de Gilabert a «Don Francisco de Gilabert i la idea del govern mixt: fortuna i prudència del constitucionalisme català dels segles XVI i XVII», *Pedralbes* 16 (1996), p. 97-132.

35. Miquel Pérez Latre, «Les torbacions de Catalunya (1585-1593). De les Corts a la suspensió del nou redreç de la Diputació del General», *Afers* 23-24, p. 59-98.

36. *Ibid.* També, del mateix autor, «Juntes de Braços i Diputació del General (1587-1593): «un presidi de cavallers conspirants contra sa magestat?»», *TCHMC a Pedralbes* 13-1 (1993), p. 281-298. No estic segur de que sigui clarificador parlar d'un atac monàrquic contra un model «horitzontal» de l'estructura de poders, basat en la legitimitat plena i independent de les jurisdiccions reials i nacionals contraposades. Si bé el llenguatge contractualista suggereix horitzontalitat, les funcions reials sempre havien estat reconegudes com a supremes en l'àmbit executiu, i eren essencials en l'àmbit legislatiu (només el rei podia convocar Corts). A més, la representació simbòlica de la reialesa connotava regularment una idea de superioritat. El que estava en qüestió era si en darrer terme s'havia de sotmetre l'acció reial a un control superior, derivat del conjunt nacional a través de les seves institucions representatives. Els models mixtos i els models orgànics aspiraven a l'equilibri, però no podien resoldre els conflictes que ells mateixos generaven. A la Catalunya de finals del XVI i inicis del segle XVII, tant les tendències regalistes com les constitucionalistes s'havien de radicalitzar per a clarificar les ambigüetats del model constitucional existent.

37. Gaspar Sala, *Proclamación Católica a la Magestad Piadosa de Felipe el Grande* (Barcelona, 1640), capítols 29 (per a la tesi de la «hidalguia universal» dels catalans) i 30 (que inclou l'argument sobre la revocació de «*costumbres inicas y que contradizen a la religión Christiana*», prenent com a exemple la derogació «heroica» dels mals usos per Ferran II, però implicant que les constitucions catalanes del 1640 en cap cas no entren dins d'aquesta categoria, ans al contrari, són un model de bon govern i per tant són imitades per les nacions estrangeres).

perdut drets comuns en donar suport als sarraïns, és substituït al segle XVII pel mite molt més generós de què tot els catalans participaven dels drets adquirits per l'aristocràcia militar en haver-se alliberat ells mateixos de l'opressió sarraïna.³⁸ En la vida política del Principat no menys simptomàtic que la importància creixent de les juntes de braços va ser, durant la crisi del 1640, el desig de la junta convocada per Pau Claris d'ampliar la seva base de legitimitació amb una participació urbana més àmplia.³⁹ Lògicament fou en aquest context de trencament amb el govern d'Olivares que la idea republicana apareixia més clarament, i el mateix Gaspar Sala no s'estava de suggerir (de manera no massa rigorosa) que el caràcter contractual de les lleis catalanes era equivalent al poder legislatiu del senat i el poble romà de l'antiguitat.⁴⁰ Sense voler negar en principi un paper essencial al rei dins l'edifici constitucional català, l'argument de fons que ens permet parlar de republicanisme era que en cas de col·lapse constitucional la sobirania revertia al conjunt nacional, i no deixa de ser important constatar que la pràctica històrica indica que aquest conjunt fou entès de manera cada cop més àmplia.⁴¹

No hi ha dubte de que aquest procés d'assumpció dels continguts constitucionals per part de les classes mitjanes urbanes culmina amb la participació catalana en la guerra de successió al costat austriacista. No només foren mercaders emprenedors com Narcís Feliu de la Penya alguns dels organitzadors del moviment en suport de l'Arxiduc, sinó que en darrer terme, quan a partir del 1711 es va veure clar que els anglesos havien canviat les seves prioritats i que la guerra espanyola s'anava a perdre, serien les classes urbanes de Barcelona les més compromeses en la defensa del sistema constituït. El 1713 el braç reial arrossegà el braç militar a una resistència desesperada i potser irracional en defensa de les constitucions, però no hi ha dubte de que –tal com van constatar-ho molts escriptors de l'època– també admirable pel que significava de defensa del concepte de llibertat.⁴² Tal com ha notat Joaquim Albareda, la preponderància del braç reial de fet responia a un «aixamplament de la base social de la Diputació i de les Corts» iniciat en les reunions de 1701-2 i 1705-6 (si bé l'abandonament dels catalans per Carles III, fet circumstancial, va accentuar el procés a partir del 1711).⁴³ La defensa de les constitucions per part d'un braç reial «ample» passava pel reconeixement que més enllà dels privilegis aristocràtics i havia també privilegis fiscals comuns a tota la nació, però cal insistir també que allò que estava en joc no era només un conjunt específic de lleis

38. El tema dels orígens històrics de la servitud remença és analitzat per Paul Freedman, «Cowardice, Heroism and the Legendary Origins of Catalonia», *Past and Present* 121 (1988), pp. 3-28.

39. P. Basili de Rubí (ed.), *Les Corts Generals de Pau Claris. Dietari o Procés de Corts de la junta General de Braços celebrada al palau de la Generalitat de Catalunya* (Barcelona, 1976). Tot i que els braços eren en teoria un òrgan consultiu, la idea de representativitat és clarament formulada segons un conegut adagi jurídic: «com és matèria que toca a tota Catalunya (...) no pot pendre bon assentament si no és concorrent-hi tots» (p. 58, citat del pròleg). Per altra banda, queda clar, a través de la lectura del procés, que el procés de radicalització del «republicanisme» durant els mesos crucials de 1640-41 era del tot defensiu i responia a la manca d'alternatives. L'objectiu inicial dels braços era restablir l'ordre públic sense la intervenció d'un exèrcit reial, però sense sortir tampoc de la lleialtat hispànica. L'exèrcit enviat per Felip IV ho va fer impossible.

40. «Este es el mayor blason de Cataluña, tener el derecho de sus condes todo el principio en la elección de los vasallos, y que sus leyes se establezcan por vía de contrato. Antiguamente, quando florecía Roma, el senado y el pueblo hazian las leyes, como se ve en el derecho antiguo», (Sala, *Proclamación*, p. 204). Més endavant cita el dominicà Gregorio Martínez, el llenguatge del qual denota la facilitat amb què el caràcter representatiu de la Cort General s'expressava a través del concepte clàssic de república: «*Ibi autem Respublica non totam Regi contulit potestatem, sed limitatam, utendus est illa iuxta limitatione qua sibi potestas est collata a Republica, ut contigit in Cathalonia in qua Rex ex sua institutione leges non potest condere sine comite ipsa Republica et in Comitibus Generalibus*». El mer ús del llenguatge jurídic romà facilitava doncs la perpetuació de la idea republicana en un context altrament monàrquic.

41. Pel que fa al concepte de llibertat en el context aragonès, veure Xavier Gil «Aragonese Constitutionalism and Habsburg Rule: the Varying Meanings of Liberty», a R. Kagan i G. Parker (eds.) *Spain, Europe and the Atlantic World. Essays in honour of John H. Elliott* (Cambridge, 1995), p. 160-187. Caldria establir quines són les influències i les divergències entre Catalunya i Aragó.

42. Per a la guerra de successió a Catalunya seguïa essent valuosa l'obra de Salvador Sanpere i Miquel, *Fin de la nació catalana* (Barcelona, 1905). Per als orígens, veure J. Albareda, *Els catalans i Felip V: de la conspiració a la revolta 1700-1705* (Barcelona, 1993). Cal notar que el ressò europeu de l'actitud catalana de defensa a ultrança els anys 1713-14 va anar més enllà dels pamflets de circumstàncies que seguïren a la pau d'Utrecht –com ara els anglesos *The deplorable history of the Catalans i The case of the Catalans considered*, ambdós del 1714– i de la revifalla austriacista del 1734-6 analitzada recentment per Ernest Lluch (*La Catalunya vençuda del segle XVIII. Foscors i clarors de la il·lustració*, Barcelona, 1996, p. 55-88). Recollit per escriptors il·lustrats com ara Voltaire, de fet el tema estén la seva influència anti-despòtica fins a finals de segle.

43. Joaquim Albareda (ed.) *Escrits polítics del segle XVIII: I, Despertador de Catalunya i altres textos* (Vic, 1996), p. 28.

i privilegis d'origen feudal, sinó una visió política participativa que garantia el dret dels catalans a controlar els seus destins, i que es proposava de manera explícita com a model a seguir per a tot el conjunt d'Espanya.

És tanmateix força remarcable que els continguts constitucionals es van renovar en una direcció republicana sense superar mai del tot els plantejaments teòrics ambigus del contractualisme i de la idea del govern mixt. Entre 1659 i 1713 podem parlar de la maduració d'un mite historiogràfic pactista creat entre 1585 i 1641, però no pas de la transformació radical del llenguatge constitucional, que essencialment no s'apartava de les formulacions ja presents en Mieres al segle XV, i després refermades per juristes com Fontanella i Ripoll.⁴⁴ Tal com he indicat més amunt, no es va arribar a plantejar mai la idea que la potestat legislativa, com a potestat suprema, era del tot popular. De fet la mateixa solidesa de la formulació tradicional del constitucionalisme català dificultava aquest pas, ja que la constitució del 1283 segons la qual «volem, statuim e ordenam que, si nos e los successors nostres constitució general alguna fer volrem en Cathalunya, aquella o aquell façam d'aprobació e consentiment dels prelats, dels barons, dels cavallers e dels ciutadans de Catalunya», deixava en darrer terme la iniciativa de «fer la llei» en mans del príncep. El comte de Barcelona no podia legislar sense la Cort, però tampoc no es contemplava cap cos purament representatiu per a la creació de legalitat, ni tan sols s'assegurava que els estaments tinguessin cap altre dret que el de consentir o negar el consentiment. En la pràctica, la capacitat d'iniciativa dels braços es va imposar com una part indestriable del sistema de negociació de les Corts, i de fet diversos pensadors catalans del segle XVII assumien clarament que la potestat dels braços era de caire co-legislador. Així s'explica que el 1616 Gilabert pogués argumentar que una de les tasques del consistori de la Diputació hauria de ser la de *preparar noves lleis* entre reunions de Corts. Ara bé, l'afer Grases durant la guerra de la successió demostra que des del punt de vista jurídic hi havia prou espai per al creixement de criteri regalista: des del punt de vista estrictament tècnic, Grases no anava contra la lletra constitucional quan afirmava que el rei havia de legislar en Cort i amb el consentiment dels braços, però no pas amb els braços com a co-legisladors.⁴⁵ Podem dubtar de les possibilitats d'èxit d'aquesta doctrina, en el fons reduccionista, no només en el context de 1711 sinó també en d'altres circumstàncies, però no hem de veure en ella una negació directa del sistema constitucionalista català. En el marc tradicional el paper del príncep en la tasca legislativa estava més que assegurat. Les seves funcions executives i judicials –l'administració de la guerra i la pau i el manteniment de la justícia– eren també indiscutibles.

Allò simptomàtic del potencial republicà d'aquesta tradició és que al mateix temps la legitimitat del poder reial quedava clarament condicionada a les lleis fonamentals de la nació, i l'autoritat popular, de manera cada vegada més explícita, era la que definia el caràcter fonamental d'aquestes lleis. Això és implícit en alguns dels escrits austriacistes de la guerra de successió i posteriors. La reversió de la sobirania en un cos purament representatiu amb facultats polítiques extraordinàries en casos de necessitat extrema indicava clarament la consolidació d'un criteri de raó d'estat constitucional: com el cavaller Emmanuel Ferrer de Sitges explicava en el seu discurs resistencialista del 1713, en tons quasi revolucionaris, «qui

44. En escrits com el *Despertador de Catalunya* del 1713, que presentava la posició resistencialista de la junta de braços amb sòlides argumentacions jurídiques i patriòtiques, la recepció del pensament de Grotius no implicava un canvi d'argumentació, sinó més aviat una posada al dia de la tradició iusnaturalista castellana, ja força ben rebuda al Principat tot al llarg del segle XVII, la qual molt sovint donava suport al rerefons republicà de la idea contractual.

45. El conflicte ha estat estudiat per Rosa M. Alabús i Ricardo García Cárcel, «L'afer Grases i la problemàtica constitucional catalana abans de la Guerra de Successió», *Pedralbes* 13-II (Barcelona, 1993): p. 557-572. En el context de l'any 1711, la publicació de l'*Epítome o compendi de les principals diferències entre les lleys generals de Catalunya y los capitols del redreç o ordinacions del General y los capitols del redreç o ordinacions del General de aquella* va precipitar un escàndol i Carles III es va veure obligat a suprimir l'obra. En negar als braços potestat legislativa, aquesta obra fou interpretada correctament com una lectura restrictiva, en un sentit regalista, del sistema constitucional català, i contrària a la de juristes anteriors com Mieres i Fontanella. Tanmateix, seria simplista caracteritzar aquesta interpretació d'inconstitucional. Francesc Grases no s'errava en supeditar l'autoritat de la Cort (els tres braços) a les Corts (els tres braços i el rei), i el valor jurídic del redreç de la Generalitat als capitols de Corts. No negava que el rei hagués de sotmetre's a les lleis, ni que aquestes requerissin l'aprovació dels braços (equivalents a «el poble»). Destruïa tanmateix la idea del govern mixt en atorgar la marca fonamental de la sobirania exclusivament al rei.

pot dubtar que en los excel·lentíssims Braços Generals resideix autoritat per la defensa de les lleis, sobre tots los bens, en general i particulars, sense distinció? Perquè està per mig la salut pública, que en tal cas tots los medis estan obligats i subjectes a aplicar-se a la causa pública...»⁴⁶ Amb posterioritat a la guerra, l'autor del *Record de l'aliança* de 1736, carta suposadament escrita al rei Jordi d'Anglaterra pel Principat de Catalunya i la ciutat de Barcelona per a revifar la causa austriacista, parlava de que «la fidelitat en lo poble» i «la sobirania regulada en lo príncep» es constituïen al voltant de les lleis com un «contracte fundamental en lo domini», i insistia que en virtut d'aquest contracte «l'autoritat» i el «dret» del poble de Catalunya residien en les Corts, de manera que l'observança de les seves lleis restava per sobre de la jurisdicció règia.⁴⁷ En conclusió, durant la guerra de successió, just abans d'estrancar-se, la tradició constitucional catalana caminava no cap a una república, sinó cap a una monarquia constitucional en què les funcions reials eren amples però la seva legitimitat era condicional. Això no vol dir que la idea republicana fos impossible: sorgeix esporàdicament, i precisament com una resposta a l'abandonament de Catalunya per part de Carles III en esdevenir Emperador. Així, entre les seves imaginatives propostes per al futur, l'autor del *Via fora els adormits* –desenganyat dels anglesos, dels austríacs, i també dels catalans del consell de Carles III– parla d'una «república lliure del Principat de Catalunya en sa integritat antiga», incluint el Rosselló i la Ribagorça.⁴⁸ Ho fa només davant l'evidència dels fracassos de la causa austriacista, tenint en compte que els castellans probablement preferien continuar amb Felip de Borbó que no pas recuperar «la llibertat», i assumint que la restauració del domini de la Corona d'Aragó seria preferible a una Catalunya solitària. La república catalana era doncs una alternativa final, no pas un objectiu inicial.

En la mesura en què desenvolupava el model d'una monarquia constitucional, la Corona d'Aragó no només mirava al passat (amb una memòria històrica certament molt selectiva) sinó que també s'orientava, de manera una mica confusa, cap al futur. La idea d'una monarquia constitucional seria també l'aspiració generalitzada del pensament polític antidespòtic del segle XVIII, i la que condicionaria els horitzons polítics originals de la revolució del 1789 a França. Una monarquia limitada en què un concepte «honorífic» de sobirania reial es superposa a la sobirania última i efectiva del poble, de tal manera que el rei esdevé un servidor disciplinat de la república, representa l'ideal de Montesquieu en pendre el model anglès com a superior a les repúbliques antigues o modernes (ja he comentat la seva desil·lusió amb la realitat política «republicana» de Venècia).⁴⁹ També seria aquest l'ideal il·lustrat de Louis-Sébastien Mercier en proposar el 1711 en la seva novel·la utòpica *L'any 2440* una forma de govern «raonable» que no fos «ni monarquia, ni aristocràcia ni democràcia».⁵⁰ Si bé el pensament pactista català mai no va acabar d'abandonar el model contractua-

46. «Discurs de don Emmanuel Ferrer i Sitges», en Albareda (ed.) *Escrits polítics del segle XVIII*, p. 111. L'original català fou conservat a les importantíssimes *Narraciones históricas* de Francesc de Castellví.

47. Josep M. Torres Ribé, *Escrits polítics del segle XVIII. II, Documents de la Catalunya sotmesa* (Vic, 1996), p. 61-2.

48. *Via fora els adormits, y resposta del senyor Broack, secretari que fou del sieur Milford Crow, al Sr. Vallès son corresponent de Barcelona, sobre les matèries polítiques presents* (Barcelona, 1734). Per a una discussió recent d'aquesta obra, i especialment del problema d'autoria, veure Lluch, *La catalunya vençuda*, pp. 67-77. Veure també Rosa Maria Alabrús i Iglesias, «Pensamiento político y opinión en Cataluña en el siglo XVIII», *Historia Social*, 24 (1996), p. 92.

49. L'argument de Montesquieu segons el qual la separació de poders executiu i legislatiu és la clau de la llibertat política es troba al llibre II, capítol 6 de *L'Esprit de les Lleis* (1748), on discuteix la constitució d'Anglaterra. Les monarquies moderades europees, fins i tot la francesa (amb un poder judicial independent) són superiors a les repúbliques italianes precisament perquè en aquestes tots tres poders estan barrejats, no institucionalment, sinó per formar-se els diversos consells del mateix cos social oligàrquic. El cas de la república Romana –el més interessant dels antics– és el d'una democràcia admirable però mai del tot equilibrada, i per tant inestable. Allò decisiu és que la llibertat política no depèn de la forma del govern, sinó de la manera com el poder s'exerceix segons el criteri fonamental de la separació de poders. Curiosament, Montesquieu creia que les monarquies feudals europees, amb un sistema de govern mixt, després de l'emancipació de la pagesia però abans del creixement de l'absolutisme (que concentraria les funcions legislativa i executiva en una sola persona) estaven força ben equilibrades.

50. Al capítol 38 de la seva popular obra Mercier presentava una visió de l'estat rousseauiana («la llei expressa la voluntat general») i anti-absolutista («els estats monàrquics sempre tendeixen a ser empassats pel despotisme»). L'obra s'ha fet famosa pel fet que preveia una «revolució» política portada a terme per un rei il·lustrat que «mantingué el nom de rei», però que va entregar el poder legislatiu a una assemblea del regne, de convocatòria bi-annual. Regne i «senat» (consell de ministres) eren responsables davant aquesta assemblea d'Estats. Tot plegat, allò que Lluís XVI no va voler acceptar trenta anys més tard. Notem que, a més, es creava un sistema d'autonomies provincials amb lleis particulars, paradoxalment per a «unificar» les voluntats del regne eiminant

lista de creació de legislació, sí que sotmeté de manera cada cop més clara la funció reial als interessos col·lectius, i va acabar per abraçar un principi de llibertat definit no només com a autonomia nacional, ans també com a sistema de drets oposat a un despotisme representat pel domini borbònic. En la literatura de la guerra de successió, per exemple en el discurs de Ferrer i Sitges, la contraposició entre la «llibertat» i «l'esclavatge» fa referència a una causa comuna que de Catalunya s'estén a tota Espanya (incluint tant els regnes «violentament enservits» de València i Aragó com «lo enganyat poble de Castella») i, finalment, també a tota Europa.⁵¹

L'exemple de Polònia 101 que he al·ludit ens permet de veure que una trajectòria com la catalana no estava formalment pre-determinada pels conceptes i per les institucions. En el cas polonès, al llarg dels segles XVI i XVII el contingut de les llibertats constitucionals i el mateix concepte republicà es van aristocratitzar a costa dels drets de les classes pageses i urbanes. Les classes aristocràtiques van créixer molt, amb una de les proporcions més altes de tota Europa, però no hi havia un horitzó social integrador que equilibrés els interessos rurals i urbans. El resultat va ser una estranya combinació de radicalitat retòrica en favor de la llibertat i de pràctiques socials marcadament opressives. El dinamisme legislatiu va saber limitar el poder reial fins a fer-lo inoperant, però no treballava en favor del conjunt de la població, que es va ruralitzar i fins i tot pauperitzar en contra de les tendències de l'occident europeu. El corollari d'aquest procés va ser una fracàs històric espectacular, que passà pel descobriment a principis del segle XVIII per part de Pere el Gran de Rússia que garantir la constitució polonesa era una manera d'esterilitzar-la, i que culminà unes dècades més tard amb la partició de Polònia organitzada per les «monarquies despòtiques» de Prússia i Rússia.⁵² En canvi, podem dir que a Catalunya la creixent força del constitucionalisme depenia del suport que pogués rebre de capes cada cop més amples de la població.

Una altra comparació, amb Anglaterra, ens permet valorar el pes de factors geoestratègics. El formar part d'una perifèria en una monarquia més àmplia (de caràcter més o menys multi-nacional) a llarg termini va afeblir les possibilitats de supervivència dels sistemes constitucionals tradicionals, si bé en una primera etapa els havia pogut afavorir (doncs centralitzar recursos perifèrics era menys urgent que mantenir lligams de fidelitat). El cas anglès sobressurt precisament perquè el territori constitucionalment més radical de la Monarquia Britànica fou precisament el més poderós en recursos econòmics i humans. En una situació com l'espanyola, en canvi, la monarquia sempre podia acudir al suport de Castella per a intentar frenar tendències constitucionals a d'altres territoris. Per això, és important reconèixer que la Corona d'Aragó va actuar com un model «constitucionalista» per a Castella, però que aquesta influència fou ofegada durant el ministeri d'Olivares. Així, entre 1705 i 1714 el destí de l'aposta austriacista catalana fou determinat en gran mesura pel suport que Felip de Borbó va rebre a Castella, una Castella que, havent abandonat qualsevol afany constitucionalista, no estava disposada a cedir protagonisme als territoris de la Corona d'Aragó.

Això ens convida a plantejar-nos de manera més seriosa quines foren les condicions específiques de fracàs fiscal-militar del constitucionalisme català en les seves crisis polítiques del 1640 i el 1714. El sistema castellà no era, ni al 1640 ni al 1705, un model d'eficiència. Podem anar més enllà de la mera constatació de la superioritat de recursos castellans i atribuir el fracàs de la Corona d'Aragó a la manca d'agilitat d'un sistema constitucional calculat per a posar obstacles a l'acció executiva? Crec que la resposta ha de ser fins a cert punt positiva: la capacitat imperial dels catalans era, durant el segle XVII, un mite, en primer lloc a causa de l'absentisme reial, però també a causa de la manca de reflexió crítica a la Corona d'Aragó. Així, durant la Guerra dels segadors és obvi que les fortunes del

les arbitrietats del centralisme. Per a una lectura contextual d'aquesta obra veure Robert Darnton, *The forbidden best-sellers of pre-revolutionary France* (London, 1996), pp. 115-136. Durant la darrera dècada els estudis sobre la Revolució francesa han pres cada cop més seriosament la cultura política com un àmbit d'especificitat històrica essencial per a la interpretació global del procés. Veure especialment Keith Baker, *Inventing the French Revolution* (Cambridge, 1990).

51. «Discurs de don Emmanuel Ferrer i Sitges» en Albareda (ed.), *Excrits polítics del segle XVIII*, p. 113.

52. Norman Davies, *God's Playground. A History of Poland* (Oxford, 1981), I, p. 201-255 i 321-372.

Principat van anar a remolc dels interessos de França, i la captura del Rosselló en fou el preu. No és que els catalans no tinguessin les idees clares pel que feia a la necessitat de crear juntes polítiques i de defensa (en forma de divuitenes i trentasienes) que s'encarreguessin d'organitzar un exèrcit i el seu finançament, però no estaven preparats per a fer-les funcionar, i aquesta incapacitat va crear les condicions per a l'abús francès i, en conseqüència, la desintegració del consens constitucionalista radical que va fer possible el trencament amb la cort de Felip IV el 1640-41.⁵³ La història d'aquest fracàs contrasta vivament amb les fortunes de les províncies unides dels Països Baixos: en darrer terme, la clau de la seva supervivència no van ser l'ajut circumstancial alemany, francès o anglès, sinó la creació d'un aparell militar i fiscal propi al voltant d'Holanda i Zelanda, amb un lideratge autòcton sota la dinastia dels Nassau.

Per tot això crec que el cas més interessant és el de la Guerra de Successió: al contrari que durant la Guerra dels Segadors, en aquesta ocasió els catalans –a través d'uns sector organitzat que oferí lideratge i visió– van desenvolupar una opció pròpia, més que no pas veure's llençats a una opció desesperada per la rigidesa hispànica d'un costat, i l'acció popular de l'altre. Amb l'elecció de Carles les elits catalanes, i sobretot les classes econòmicament més emprenedores de l'àrea barcelonina, prenen la iniciativa en el marc hispànic i triaven «el seu rei», quelcom que no havien pogut fer des del segle XV. Era una opció catalana però no ja particularista, que cal llegir en clau hispànica però anti-francesa, i també una opció constitucionalista, doncs cercava unes garanties més sòlides de continuïtat de les «llibertats» de país. El model, potser minoritari però certament decisiu, és ben representat pel posicionament ideològic de Narcís Feliu de la Penya, com han destacat Pierre Vilar i d'altres historiadors. Van comptar amb un suport important a la resta de la Corona d'Aragó. Van tenir aliats importants durant prou anys com per a fer alguna cosa. Disposaven d'una experiència militar molt més madura, donada per les guerres contra Lluís XIV. Finalment, disposaven d'un accés directe al rei, el qual, malgrat les seves deficiències, en gran mesura va arribar a identificar-se amb els catalans i va ser conscient de què havia de comptar amb ells com a col·laboradors. Per totes aquestes raons, la Guerra de Successió és el veritable test de la capacitat mobilitzadora i adaptativa del constitucionalisme català de l'època moderna davant de necessitats executives urgents.

Penso que aquest és un tema sobre el qual cal reflexionar molt més, però aquí em limitaré a esbossar una resposta. A desgrat de la influència catalana dins la cort de Carles III, entre 1705 i 1714 és obvi que la participació del Principat en la Guerra de Successió va estar molt condicionada per la iniciativa de potències estrangeres, les quals, tal com es va demostrar, al capdavant no tenien un gran interès en el destí concret de la Corona d'Aragó. La guerra fou complexa (certament un moment extraordinari pel que fa a la imbricació íntima dels destins catalans i els afers europeus) i hi ha molts aspectes dignes de consideració, però potser el fracàs que ens ha de fer reflexionar és la derrota militar entre 1706 i 1710, i especialment entre les batalles d'Almansa i de Villaviciosa. Per un costat, l'ajut francès va ser decisiu per a la victòria hispànica, i els recursos catalans no podien competir amb els de tota Castella, però també cal insistir que hi va haver errors tàctics i estratègics pel costat austriacista. L'expedició a Castella l'any 1710 fou un error claríssim i fatal, doncs només va servir per a revifar l'ajut francès. Davant l'evidència de la consolidació felipista a Castella, la prioritat hauria d'haver estat la consolidació d'un domini austriacista autosuficient a la Corona d'Aragó. No s'entén que en el consell de guerra el rei i el general Guido Starhemberg no tinguessin poder per a imposar els seus punts de vista –que fins a cert punt coincidien amb els punts de vista catalans– sobre els dels aliats anglesos.⁵⁴ El caràcter condicional i interessat de l'ajut anglès va ser òbviament

53. Per a les causes estructurals d'aquesta manca de preparació veure el valuós treball de A. Simon Tarrés i A. Espino López, «Les institucions i formes d'organització militar catalanes abans de la Guerra dels Segadors», *TCHMC*, a *Pedralbes* 13-1 (1993), p. 143-150.

54. Per al desenvolupament de la guerra, més enllà de les obres contemporànies de Castellví, Feliu de la Penya i Vicente Ballar, veure encara Arthur Parnell, *The War of Succession in Spain during the reign of Queen Anne 1702-1711* (London, 1888) i, més

la raó principal de la descoordinació austriacista, però per altre costat (i en això els crítics anglesos tenien raó) la manca d'agilitat organitzativa de la Corona d'Aragó, encapçalada per Catalunya, explica la capacitat anglesa per a imposar criteris. Un exemple significatiu és la proposta aragonesa (amb suport anglès) l'octubre de 1706 d'unificar el reclutament de les tropes dels tres regnes de la Corona d'Aragó.⁵⁵ En comptes de crear un mecanisme federal d'urgència, que es podia sotmetre si calgués al control d'unes Corts Generals, va prevaldre un criteri constitucionalista de caire particularista. Pot entrar al catàleg de les oportunitats perdudes. Penso que en aquest cas, com en d'altres, l'instint conservador de les institucions catalanes, la tendència a simplement defensar constitucions i denunciar contrafaccions sovint en contra dels projectes «federalistes» de Carles III, els va fer perdre la capacitat executiva que necessitaven, i que només desenvoluparien, heroicament, quan ja era massa tard i es trobaven sols.

En conclusió, no va ser la manca de potencial genuïnament republicà, o un caràcter intrínscament anacrònic del sistema tradicional de lleis i institucions, allò que explica el fracàs històric del constitucionalisme català com a forma de supervivència política col·lectiva als segles XVII i XVIII. Hi va haver certament limitacions teòriques importants, però el dinamisme social del Principat i una notable renovació ideològica i institucional també són aparents, de manera que, com a la resta d'Europa fins a la revolució francesa, sovint es defensava quelcom nou sota un llenguatge aparentment tradicionalista. En canvi, sí que cal parlar d'un fracàs de caire fiscal-militar en què el caràcter marcadament obstruccionista del constitucionalisme català hi va tenir un paper negatiu. La dimensió executiva i imperial fou sistemàticament marginada de la reflexió crítica autòctona, i la necessitat d'un desenvolupament de tipus federalista des de la perspectiva constitucional va ser negligida. Foren precisament dos escriptors castellans amb gran experiència internacional europea, Diego de Saavedra Fajardo el 1640 i Juan Amor de Soria el 1741, els encarregats de demostrar que constitucionalisme catalano-aragonès i un reformisme federalista capaç d'assumir reptes imperials no eren incompatibles.⁵⁶ Les seves propostes van arribar però massa tard: les guerres ja les havien perdudes.

---

recent, David Francis, *The First Peninsular War, 1702-1713* (London, 1975). L'obra de Henry Kamen, *The War of Succession in Spain 1700-15* (London, 1969) és útil sobre tot per l'estudi de València i Aragó. El punt de vista austriac, massa sovint incompès, ha estat estudiat per Derek McKay en *Prince Eugene of Savoy* (London, 1977). Des del punt de vista català encara necessitem Pere Voltes Bou, *El Archiduque Carlos, rey de los catalanes* (Barcelona, 1953). Per a l'anàlisi de les juntes de guerra segueixo la perspectiva força equilibrada de Virginia León Sanz, *La Guerra de Sucesión española a través de los Consejos de Estado y Guerra del Archiduque Carlos de Austria* (Madrid, 1989), així com *Entre Austrias y Borbones. El Archiduque Carlos y la Monarquía de España 1700-1714* (Madrid, 1993). Virginia León explica el predomini de les tesis de Stanhope el 1710 a *Entre Austrias y Borbones*, p. 37.

55. El projecte ha estat estudiat per Virginia León Sanz a *Entre Austrias y Borbones*, p. 111-113.

56. He analitzat la proposta de Saavedra Fajardo a Rubiés, «La idea del gobierno mixto», p. 78. Significativament, Juan Amor de Soria partia d'una lectura de l'escriptor murcià. El seu pensament ha estat recentment analitzat a Lluch, *La Catalunya vençuda*, p. 82-88, amb conclusions més sòlides que no pas Juan Luis Castellano, *Las Cortes de Castilla y su Diputación (1621-1790). Entre pactismo y absolutismo* (Madrid, 1990), p. 184-87. Caldria tanmateix aprofundir en l'anàlisi de «Enfermedad crónica y peligrosa de los reinos de España» d'Amor y Soria a partir dels conceptes de sobirania i potestat legislativa per tal de situar els límits del seu parlamentarisme.